

«Перебудова» радянської політики: учасники процесу та ідеологія питання

(І. В. Овчар. Політичні трансформації у Радянському Союзі в період перебудови (1985–1991 рр.). – К.: Видавництво «Інтерсервіс», 2011. – 228 с.)

Історія СРСР – це історія держави, яка протягом майже семидесятирічного свого існування намагалася змінити геополітичну карту світу та утвердити своє панування в міжнародній політиці. Внутрішньою опорою держави була монополія одної партії на владу та тоталітарний режим. Могутню силу тоталітарному комплексу забезпечувала ідеологія.

Свої корективи у розвиток Радянського Союзу вніс період перебудови (1985–1991 рр.), який відзначився не просто управлінською реорганізацією, а якісним перетворенням суспільства, політичною та ідеологічною боротьбою за відповідні пріоритети і методи оновлення радянської системи. Досить часто ці питання є предметом дискусій та обговорень російських вчених. Вітчизняна історіографія розглядає проблеми перебудови крізь призму вивчення державотворчих процесів України. Тому тема монографії є однією із спроб заповнити дослідницькі прогалини з історії суспільно-політичних перетворень в СРСР протягом 1985–1991 рр.

Слід зазначити, що при написанні роботи авторка використала чимало архівних матеріалів, зокрема «Горбачов – Фонду», практично всі доступні наукові, публіцистичні, мемуарні та періодичні видання з даної проблеми. Значну увагу приділено аналізу історіографічних праць М. С. Горбачова та ряду інших політичних діячів перебудовного періоду. З одного боку, це дало можливість, опираючись на беззаперечні факти, проаналізувати зміст суспільно-політичних перетворень у СРСР протягом 1985–1991 рр., з іншого – прийти до висновку (і підтвердити його), що широко обґрунтоване нове теоретичне забезпечення процесу можливих змін базувалося на перевірених, але вже не дієздатних концепціях, а механізми практичної реалізації теорії не мали готового підґрунтя.

Монографія написана за проблемно-хронологічним принципом і характеризується причинно-наслідковим викладом матеріалу. Перший розділ

присвячений визначенню методології дослідження та аналізу джерел і наукової літератури. Головний акцент дослідниця робить на побудові концепції, тож і залучений нею обсяг інформації дає можливість здійснити потрібні узагальнення і висновки. Наукова база проблеми є надзвичайно обширною, що змушувало автора обмежитись лише найбільш суттєвими і близькими до питань теми працями. Загалом у науковій роботі залучено та використано в сукупності достатню кількість фахової літератури, частину з якої вперше введено в науковий обіг.

Поряд з цим, подано характеристику тих концепцій, навколо яких формувався зміст перебудови. Визначено, що «нове політичне мислення» було засобом забезпечення як внутрішнього, так і зовнішньополітичного курсу політичних перетворень в СРСР. Реалізувати його М. С. Горбачов намагався за допомогою уведення гласності, демократизації, плюралізму. Одразу ж І. В. Овчар вказує, що при зміні існуючого ладу в рамках тоталітарного устрою, який діяв у той час, такі завдання були нереальними. Зараз, коли досліджувані події пройшли понад двадцятирічну практику аналізу і досвіду, розуміємо, що дані переконання відповідають дійсності.

Важливим моментом монографії є визначення характеру перебудови. Авторка робить наголос на тому, що це був еволюційний процес, який мав свої особливості і закономірності. Вдало, на нашу думку, використане протиставлення термінів у визначенні теоретичних і практичних аспектів суспільно-політичних змін. Вказано, яким чином перебудова, запланована як реформа, поступово набула революційного характеру, чому модернізація держави привела до реорганізації Радянського Союзу, за яких умов трансформаційні процеси перейшли в деформацію.

У другому розділі автор зосереджує увагу на кількох важливих наукових проблемах, серед яких визначення причин і передумов, які привели радянське суспільство до перебудови, вивчення

шляхів та механізмів реалізації запланованих змін. Поруч з цим, І. В. Овчар називає ряд моментів з історії СРСР післявоєнного періоду, де помітні спроби здійснити певні перетворення в економічній та політичній сферах, і вказує, що це були етапи на шляху до перебудови, розпочатої М. С. Горбачовим у 1985 р.

У ракурсі визначення теоретичних і практичних питань суспільно-політичних перетворень у СРСР написаний третій розділ монографії. Дослідниця подає аналіз практичної діяльності М. С. Горбачова в сфері політики та ідеології у перебудовний період та з'ясовує роль КПРС в спробі реформування радянського суспільства. Не випадково авторка виокремила параграфами діяльність М. С. Горбачова та Компартії протягом 1985–1991 рр. Цим самим вона наголосила на тих розбіжностях та протистояннях, які виникли між генсеком і однопартійцями на межі 90-х рр. ХХ ст. Велику роль у процесі протистояння М. С. Горбачова та чималої кількості комуністів відіграло прагнення генсека зміцнити свою владу, послабити КПРС і ліквідувати її монополію. Пленуми і з'їзди КПРС відбувалися без будь-яких протидій, але звичної для радянської політики одностайності вже не було. Проявлялися перші наслідки гласності і демократизації – опозиційність, альтернативність. На ґрунті тоталітарного СРСР ці речі не могли себе реалізувати, тому формувалася основа для кризи влади і розколу системи.

Четвертий, останній розділ книги присвячений вивченню підсумків і наслідків перебудови всередині країни. Серед зазначених причин вказані не лише ті, які визначали політику М. Горбачова і містили певні помилки з огляду на зроблені автором висновки, а й низку тих, які характеризують політичні процеси у великих державах, пов'язані з імперською політикою Росії, формуванням і розпадом імперії тощо. Найбільшою невдачею у процесі перетворень, на думку авторки, були помилки в теорії соціалістичного будівництва та специфіка розвитку багатонаціональної держави.

Масштабним наслідком перетворень став розпад Радянського Союзу. При вивченні обставин і фактів, які змодельовали такий перебіг подій, І. В. Овчар показує, що це стало доступним через неможливість забезпечити на практиці ті теоретичні напрацювання, які передбачав процес суспільно-політичних перетворень у СРСР. Втілення окремих ідей, які були швидше викликом часу, аніж зваженим і виправданим курсом реформ, забезпечили перебудову самого Радянського Союзу. При цьому авторка наголошує, що робилися спроби обіграти політичний процес шляхом поступок і компромісів, методом реорганізації Союзу, спробою втримати його цілісність в рамках СНД (Співдружності Незалежних Держав). Проте вони виявилися марними.

Загалом, зроблені у даному дослідженні узагальнення дають змогу суттєво розширити інформаційно-аналітичний матеріал з історії Радянського Союзу 1985–1991 рр. Цілісна характеристика формування та еволюції перебудови у СРСР в межах суспільно-політичних перетворень підводить до розуміння того, що курс М. С. Горбачова, реалізований на протязі 1985–1991 рр., характеризується швидше не як зміна курсу розвитку, а як зміна темпів руху до поставленої мети.

Новизною відзначаються підходи автора до визначення причин і наслідків суспільно-політичних перетворень у СРСР, зініційованих М. С. Горбачовим в межах перебудови (1985–1991 рр.). Аналіз джерел та історіографії дозволили подати нову інтерпретацію тих подій, до яких двадцять років тому була прикута увага світової громадськості.

В цілому, сама поява цієї монографії привертає увагу політологів, істориків та філософів. Оригінальна постановка проблеми, авторська концепція її вирішення ще не раз будуть предметом обговорення і дискусій.

Ірина Василик